

УДК 636:330.111

СКЛАДОВІ ТА ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ТА ЕТАПИ Й ІНСТРУМЕНТИ УПРАВЛІННЯ ПІДВИЩЕННЯМ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ГАЛУЗЕЙ В УКРАЇНІ

Гринь В.І.

Полтавська державна аграрна академія

Виявлено особливості конкурентоспроможності та чинники її формування в сільськогосподарських галузях країни. Визначено її прояви у взаємозв'язку з конкуренцією та конкурентними відносинами на аграрних ринках. Обґрунтовано можливості та ресурси її підвищення. Запропоновано етапи та інструменти управління його здійсненням. Визначено показники та індикатори оцінки ефективності.

Ключові слова: конкурентоспроможність, особливості, чинники, сільськогосподарські галузі, продукція, етапи, інструменти, управління, підвищення, ефективність.

Постановка проблеми. Незважаючи на поширення та розвиток ринкових умов господарювання, наявність збалансованої системи державного регулювання виступає необхідною умовою ефективного функціонування економіки будь-якої країни, забезпечуючи подолання тих негативних ефектів, які не можуть бути нейтралізовані виключно за допомогою механізмів ринкової саморе-

гуляції. Особлива значущість важелів державного впливу проявляється у сфері ціноутворення, зважаючи на ключову роль ціни та, зокрема, цінової стабільності у формуванні вартісних пропорцій суспільного відтворення, стимулюванні ділової активності та забезпеченні рівноваги товарного і грошового ринків. Повною мірою це стосується сільськогосподарського виробництва.

При цьому досягнення цілей фінансової та цінової стабілізації при виникненні кризових явищ в аграрній економіці можливе, в основному, за рахунок державного протекціонізму, бюджетних методів впливу, які, виступаючи економічними методами регулювання, носять більш адміністративний, обов'язковий характер порівняно з монетарними заходами, забезпечуючи вищу результативність в умовах невизначеності та постійних трансформацій зовнішнього середовища господарювання [2, с. 169]. Таким чином, виникає об'єктивна потреба в узагальненні та систематизації підходів до застосування методів управління й регулювання процесів ціноутворення, удосконалення та визначення податкових і бюджетновидаткових важелів впливу на конкурентоспроможність галузі сільського господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблеми конкурентоспроможності галузі сільського господарства та управління нею мають широкий діапазон. В Україні вивчення проблеми конкурентоспроможності також актуальне. Йому приділяють увагу такі вчені-економісти як Л. Євчук, Ю. Кирилов, Л. Купінець, Л. Мармуль, В. Месель-Веселяк, Н. Педченко, І. Романюк, Н. Тарнавська, С. Харічков та інші фахівці. Разом з тим, у вітчизняній практиці не існує єдиного підходу до окреслення шляхів підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської галузі з урахуванням секторальних особливостей функціонування та управління.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Поглибленого вивчення потребують визначення етапів управління підвищенням конкурентоспроможності, її особливостей та проявів на рівні аграрних галузей, можливостей вимірювання та індикаторів оцінки.

Мета статті. Мета статті полягає у визначенні особливостей, чинників та проявів конкурентоспроможності сільськогосподарських галузей і обґрунтуванні етапів та інструментів управління її підвищенням.

Виклад основного матеріалу. Існування конкурентних відносин нерозривно пов'язано з боротьбою товаровиробників за більш вигідні умови виробництва і збуту товарів з метою отримання максимального прибутку. У науковій літературі та повсякденній практиці подібне зіткнення інтересів отримало назву конкуренція. Поняття конкуренції лежить в основі такої економічної категорії, як конкурентоспроможність. Конкуренція (від лат. *conspicere* – стикатися) – боротьба незалежних економічних суб'єктів за обмежені економічні ресурси. Це економічний процес взаємодії, взаємозв'язку і боротьби між виступаючими на ринку суб'єктами господарювання та інших видів діяльності з метою забезпечення кращих можливостей збуту своїх послуг, задоволення різноманітні потреби споживачів. На внутрішньому та світовому аграрних ринках постійно існує гостра конкуренція. Поняття конкуренції настільки багатofункціональне, що воно не охоплюється яким-небудь універсальним визначенням. Це і спосіб господарювання, і такий спосіб руху капіталів, коли один капітал змагається з іншим капіталом. У галузях аграрного виробництва конкуренція визначається силами:

- загрозою появи нових конкурентів;

- загрозою появи товарів або послуг-замінників;
- ринковими перевагами постачальників або посередників;
- еластичністю та обсягами попиту споживачів;
- суперництвом конкурентів на міжнародному рівні;
- наявністю або відсутністю необхідних виробничо-економічних ресурсів;
- якістю та конкурентоспроможністю сільськогосподарської продукції.

Значення кожної з семи груп чинників змінюється і зумовлює результативність або ризики у діяльності. При цьому, суб'єктам господарювання аграрних галузей необхідно долати негативні чинники впливу конкурентних сил для економічного зростання. Наслідком конкуренції є, з одного боку, загострення виробничих і ринкових відносин, а з іншого – підвищення ефективності господарської діяльності, покращення якості продукції та послуг, зниження їх собівартості та ціни. На наш погляд, конкуренція базується принаймні на двох процесах: суперництво між суб'єктами господарювання (виробниками, постачальниками); задоволення потреб та їх зміни.

Мета конкуренції – отримання найбільш вигідних умов і найбільшого прибутку від реалізації продукції та послуг. Конкуренція характеризується також як поведінкова категорія, коли індивідуальні продавці і покупці конкурують на ринку за більш вигідні умови продажу і покупки продукції послуг. Конкуренція є фактором, що забезпечує взаємодію попиту та пропозиції, яка зрівноважує ринкові ціни. У результаті суперництва продавців і покупців встановлюється загальна ціна на однорідні продукцію і послуги, обсяг попиту і пропозиції на них. Конкуренція забезпечує функціонування механізму ціноутворення і регулює пропорції суспільного виробництва. Конкуренція, як економічний процес може бути представлена у вигляді сукупності певних дій суб'єктів господарювання. Ці дії на рівні галузей та видів аграрної діяльності акумулюються у вигляді наступних проявів:

- формування матеріально-технічної бази сільськогосподарського виробництва, капіталу трудових ресурсного потенціалу (робочої сили);
- організація бізнесових операційних процесів, постачання сировиною, матеріалами, напівфабрикатами, а також взаємодія з іншими виробничими, кредитно-фінансовими та проектними організаціями та установами на платній основі;
- створення конкурентоспроможної продукції та послуг;
- збут продовольчої продукції та послуг, що включає заходи з визначення обсягів, часу та місця її реалізації, логістичного обслуговування, маркетингових стратегій та постійного моніторингу відповідних аграрних ринків;
- створення за рахунок прибутку фінансово-інвестиційних засобів та їх використання для розширення сільськогосподарського виробництва, його модернізації, підвищення дохідності, конкурентоспроможності у перспективі.

Відомо, що існують можливі конкурентні структури, що визначають собою вид ринку: ринок, на якому переважає чиста конкуренція – складається з безлічі продавців і покупців

схожих продукції та послуг. Жоден окремих покупець або продавець не робить великого впливу на рівень поточних ринкових цін продовольчої продукції та послуг. Продавець не може запропонувати ціну вище ринкової, оскільки покупці можуть вільно придбати будь-яку необхідну їм кількість товарів або послуг за цією ринковою ціною. Навпаки, ринок монополістичної конкуренції складається з безлічі покупців і продавців, що забезпечує можливість для ухвалення угод не по єдиній ринковій ціні, а в широкому діапазоні цін.

Наявність діапазону цін пояснюється здатністю продавців запропонувати покупцям різні товари та послуги. В економіці прийнято розділяти конкуренцію за її методами на цінову і нецінову, або конкуренцію на основі ціни і конкуренцію на основі якості (споживчої вартості). За допомогою ціни можна підвищити або знизити рівень конкуренції на ринку послуг. Цінова конкуренція застосовується, головним чином, підприємствами аутсайдерами в боротьбі з монополіями, для суперництва з якими немає інших ресурсів і можливостей у сфері нецінової конкуренції [1, с. 369].

Крім того, цінові методи використовуються для проникнення на ринки з новими товарами та послугами, а також для зміцнення позицій у разі раптового загострення проблеми збуту. При неціновій конкуренції за основу береться показник якості продукції або надання послуги. За допомогою нього можна також завоювати конкурентну перевагу в конкурентній боротьбі. Однак при неціновій конкуренції не обходиться без залучення додаткових витрат, які в основному пов'язані з високою оплатою кваліфікованих фахівців-менеджерів. Найсильнішим знаряддям нецінової конкуренції завжди була реклама, сьогодні її роль зросла багаторазово. Тому залучення PR-менеджерів, маркетологів у будь-якій аграрній галузі має вагомое значення.

За допомогою реклами суб'єкти господарювання не тільки доносять до покупців інформацію про споживчі властивості своєї продукції та послуг, а й формують довіру до своєї товарної, цінової, збутової політики, прагнучи створити імідж підприємства або галузі, як позитивного представника тієї країни, на ринку якої здійснюється його реалізаційна діяльність. Конкуренція зобов'язує галузь виробляти продукцію та надавати конкурентоспроможні послуги. Існує діалектичний зв'язок конкуренції та конкурентоспроможності – одне впливає з іншого та зумовлює одне одного. Отже, категорії «конкуренція» і «конкурентоспроможність» повинні співвідноситися до фіксованого періоду часу і конкретного ринку.

Конкурентоспроможність – це властивість об'єкта, що характеризується ступенем реального чи потенційного задоволення ним конкретної потреби у порівнянні з аналогічними об'єктами, представленими на даному ринку. Конкурентоспроможність визначає здатність витримувати конкуренцію в порівнянні з аналогічними об'єктами на даному ринку. На Європейському форумі з проблем управління було визначено, що конкурентоспроможність – це реальна і потенційна можливість підприємств у існуючих для них умовах проектувати, виробляти, збувати продукцію або послуги, які за ціновими і неціновими характеристиками більш привабливі для споживача, ніж послуги їх конкурентів [3, с. 48].

Поняття «конкурентоспроможність», безумовно, необхідно використовувати стосовно аграрних галузей. Його можна визначити, як можливість ефективно господарської діяльності та її практичної прибуткової реалізації в умовах конкурентного ринку. Ця реалізація забезпечується всім комплексом наявних у галузевих структурах засобів та ресурсів. Таким чином, конкурентоспроможність галузей сільського господарства – це результат виробничо-економічної господарської діяльності її підприємств та організацій, в яких відображаються зусилля всіх без винятку галузевих структур, а також здатність реагувати на зміни кон'юнктури аграрного ринку, еластичність попиту, динаміку пропозиції та її обсяги.

Також конкурентоспроможність можна визначити як здатність суб'єктів господарювання виробляти конкурентоспроможну продукцію, її переваги по відношенню до підприємств суміжних галузей або регіонів, або країн, що належать до підприємств, що переробляють аналогічну сировину та випускають аналогічні товари чи надають послуги. Оцінка ступеня конкурентоспроможності аграрних галузей починається з вибору базових об'єктів для порівняння, лідируючих підприємств або інших галузей, яке володіє параметрами:

- ідентичністю сегментів аграрного ринку, для яких призначена сировина, що переробляється і продукція, що виробляється;

- співвідношенням споживчих характеристик продовольчої продукції, що виробляється по ідентичності потреб, що задовольняються за її допомогою;

- визначенням фази життєвого циклу, в якій функціонують галузі аграрного господарювання.

Необхідно розрізнити конкурентоспроможність об'єкта і суб'єкта господарювання. Конкурентоспроможність об'єкта (сировини або товару) формується в процесі діяльності конкретного економічного суб'єкта господарювання, тобто галузі, виду діяльності, підприємства, що здійснюється за допомогою виконання управлінських, організаційних, виробничих і збутових функцій. Здатність самого економічного суб'єкта господарювання конкурувати, перемагати в конкурентній боротьбі, що дає суб'єкту найкращі можливості в збереженні існуючих та залученні нових покупців і завоюванні нових ринків збуту, характеризує конкурентоспроможність галузі чи інших суб'єктів господарювання.

Конкурентоспроможність як економічна категорія розвитку галузей сільського господарства виражає функціональний результат використання безлічі факторів дії конкуренції на різних рівнях і сегментах аграрного ринку. Із самої назви випливає, що конкурентоспроможність – це, перш за все, здатність конкурувати або змагатися [4, с. 139]. Подальше уточнення даного терміну розкриває особливості конкурентоспроможності на рівні галузей та видів діяльності, цілей і масштабів оцінки, й дозволяє виявити такі її аспекти:

- суб'єкти ринку, їх величина, кількість, динаміка, взаємодія;

- критерії та показники конкурентоспроможності суб'єктів господарювання, продукції та послуг (відносні, абсолютні, цінові, не цінові, якісні, кількісні);

– рівень конкуренції згідно прибутків та доходів, якості продукції, фінансово-економічної стійкості, перспектив модернізації та розвитку.

Зазначимо, що між поняттями конкурентоспроможності на різних рівнях існує тісний внутрішній та зовнішній взаємозв'язок. Конкурентоспроможність товару, сировини або продукції визначає конкурентоспроможність і самих підприємств, їхній фінансово-економічний стан, імідж, ділову репутацію. Але це можливо тільки в тому випадку, якщо в структурі переробленої сировини або реалізованої продовольчої продукції на частку конкурентоспроможного товару припадає найбільша виручка і значна частина прибутку. Із збільшенням конкурентоспроможності на рівні країни, галузі, регіону, агропромислових підприємств, що переробляють сировину і випускають товар, поліпшуються всі інтегральні і часткові показники конкурентоспроможності продовольства або сільськогосподарської продукції як товару.

На наш погляд, всі рівні конкурентоспроможності мають двосторонній або багатосторонній зв'язок. Тобто конкурентоспроможність об'єктів кожного нижчестоячого ієрархічного рівня організації та управління є чинником конкурентоспроможності об'єктів усіх вищестоячих рівнів. У свою чергу, об'єкти організації та управління вищих рівнів створюють умови, що забезпечують конкурентоспроможність об'єктів на нижніх організаційно-управлінських рівнях. Однак не завжди підвищення конкурентоспроможності об'єктів одного рівня сприяє підвищенню конкурентоспроможності об'єктів іншого. Наприклад, переробка конкурентоспроможної сільськогосподарської сировини може бути ресурсоємним і високозатратним виробництвом, що в умовах ринку неминуче призводить до зниження ефективності, зменшення прибутку, погіршення фінансового становища суб'єктів господарювання, галузей і, як наслідок, наповнення бюджету. У цьому випадку потрібно додаткове фінансування, що в результаті знижує конкурентоспроможність продукції товаровиробників.

На нашу думку, процес стратегічного управління підвищенням конкурентоспроможності аграрних галузей складається з декількох етапів. На першому етапі визначається мета стратегії та обґрунтування конкретних бюджетоутворюючих галузей. На другому етапі здійснюється сегментація відповідних аграрних ринків, визначаються потенційні споживачі і вивчаються їх потреби. На третьому етапі відбувається оцінка відповідності параметрів суб'єктів господарювання обов'язковим стандартам і нормам, що регламентують рівень виробництва та інших видів діяльності, а також обов'язкові межі їх параметрів, вибір основних технічних і економічних засобів трудових ресурсів. На четвертому етапі обґрунтовується аналогі підприємства або галузі. На останньому етапі виконується розрахунок показників конкурентоспроможності на основі запропонованих стратегій її підвищення та розвитку аграрної галузі загалом.

Висновки і пропозиції. Зазначимо, що управління конкурентоспроможністю сільськогосподарських галузей має враховувати ресурсні можливості регіонів розміщення й обсяги потреб потенційних споживачів, тобто встановлення параметрів конкурентоспроможності еталонних готових продуктів. Серед показників, що визначають рівень конкурентоспроможності аграрних галузей, можна виділити: показники ресурсоемкості та фондоемкості виробництва, його енергозбереження та ресурсоощадності; терміни зберігання продукції; ергономічні показники (мінімальні витрати праці і простота технологічних процесів при виробництві й переробці сировини); показники транспортабельності продукції та ефективності логістики; показники безпеки. Конкурентоспроможність сільськогосподарських галузей обумовлюється якісними і кількісними чинниками, які можуть бути досить повно охарактеризовані за допомогою системи відповідних кількісних, натуральних, вартісних та відносних показників, критеріїв та індикаторів.

Список літератури:

1. Купинец Л. Е. Проблемы производства экологически чистой продукции в АПК: национальный и международный аспекты [монография] / Л. Е. Купинец, С. К. Харичков. – Одесса, 2007. – 676 с.
2. Основи аграрного підприємництва / авт. кол.: М. Й. Малік, В. В. Зіновчук, Ю. О. Лупенко [та ін.]; за ред. М. Й. Маліка. – К.: ІАЕ, 2001. – 582 с.
3. Педченко Н. С. Деякі аспекти конкуренції і конкурентоспроможності в ринковій економіці / Н. С. Педченко // Регіональні перспективи. – 2000. – № 4 (11). – С. 48-49.
4. Тарнавська Н. П. Управління конкурентоспроможністю підприємств: теорія, методологія, практика / Н. П. Тарнавська. – Тернопіль: Економічна думка, 2008. – 570 с.

Гринь В.И.

Полтавская государственная аграрная академия

СОСТАВЛЯЮЩИЕ И ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ И ЭТАПЫ И ИНСТРУМЕНТЫ УПРАВЛЕНИЯ ПОВЫШЕНИЕМ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ОТРАСЛЕЙ В УКРАИНЕ

Аннотация

Выявлены особенности конкурентоспособности и факторы ее формирования в сельскохозяйственных отраслях страны. Определены ее проявления во взаимосвязи с конкуренцией и конкурентными отношениями на аграрных рынках. Обоснованы возможности и ресурсы ее повышения. Предложены этапы и инструменты управления его осуществлением. Определены показатели и индикаторы оценки эффективности.

Ключевые слова: конкурентоспособность, особенности, факторы, сельскохозяйственные отрасли, продукция, этапы, инструменты, управления, повышение, эффективность.

Grin V.I.

Poltava State Agrarian Academy

COMPONENTS AND FACTORS OF FORMATION AND STAGES AND MANAGEMENT TOOLS TO IMPROVE THE COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL INDUSTRIES IN UKRAINE

Summary

The peculiarities of competitiveness and factors of its formation in the agricultural industries of the country. Its manifestation is determined in conjunction with competition and competitive relations in the agricultural markets. Proved capabilities and resources to improve it. Proposed phases and management tools implementation. Defined metrics and indicators for evaluating effectiveness.

Keywords: competitiveness, features, factors, agricultural industry, products, stages, tools, management, improvement, effectiveness.